

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ТА ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЙ У СФЕРІ ОСВІТЛЕННЯ МІСТ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. функцію органів міського самоврядування виконували думи та управи (щоправда, в деяких містах, які не мали достатньої кількості коштів та належного розвитку торгівлі та промислів, діяло спрощене громадське управління). Однією з основних функцій муніципальних органів була робота в галузі комунального господарства: завідування міським нерухомим та рухомим майном, покращення благоустрою, утримання водогонів тощо. Важливою сферою діяльності органів міського самоврядування було забезпечення освітлення міст. На межі ХІХ та ХХ століть практично всі міські населені пункти Волині й Поділля для цього користувалися гасом. Ліхтарі, які використовували цей вид пального, були неефективними – часто гасли, освітлювали невелику ділянку території та вимагали постійного обслуговування [1, арк. 11а]. На Волині в 1910 р. після Житомира найбільшу кількість газових ліхтарів мали Луцьк – 400, Рівне – 280, Острог – 250 та Новоград-Волинський – 247 [2, с. 125]. Вуличне освітлення в містах Волині та Поділля було неякісним, до того ж украй обмеженим. Міське управління Вербовця зовсім не надавало коштів на цю справу [3, арк. 783]. Намагаючись покращити ситуацію, органи міського громадського управління залучали до цієї галузі господарства приватних осіб, просили місцеві пожежні товариства взяти на себе освітлення вулиць, але ці заходи не приносили помітних результатів. Одним із шляхів модернізації було придбання ефективніших та надійніших газово-розжарювальних ліхтарів. Перед початком Першої світової війни більшість волинських і подільських міст використовували їх поряд з газовими та подекуди електричними. У цьому переліку знаходилися навіть деякі міста з невеликими прибутками. У 1910 р. міська влада Дубна після попередніх випробувань закупила в Харкові 12 газово-розжарювальних ліхтарів за ціною 90 коп. за один [2, с. 126]. Проте все ж таки саме газові ліхтарі були основним інструментом для освітлення, особливо в невеликих містах. Після початку Першої світової війни погіршення ситуації в економіці позначилося й на міському вуличному освітленні. Особливості воєнного часу змушували міську владу витратити більше коштів на цю справу. Дубненські збори міських уповноважених вирішили, що з дня мобілізації та протягом усього періоду війни вулиці будуть освітлюватися всю ніч, тоді як раніше час роботи ліхтарів було обмежено [4, арк. 307].

Значно зручнішими від газових були електричні ліхтарі. Однак, незважаючи на всю прогресивність нового виду освітлення, лише деякі міста могли собі дозволити побудову електростанцій. Причиною була відсутність коштів у муніципальних скарбницях, а подекуди – недостатня ініціативність із боку владних осіб. Наслідком цього було те, що до початку Першої світової війни на Волині та Поділлі лише декілька міст освітлювали вулиці електрикою. З них першим, де була побудована електрична станція, став Житомир. У квітні 1898 р. місцева міська дума підписала угоду з представником “Товариства міських і під’їзних шляхів у Росії” інженером Л. Поляковим на монтаж та експлуатацію електричного освітлення вулиць і площ. За нею підприємцю надавалася концесія на 25 років, після чого вся система безкоштовно й у справному стані мала бути передана

місту, яке мало право викупити це все господарство через 15 років [5, с. 10]. Концесіонер виплачував місту заставу розміром 5000 руб. Крім цього, в угоді передбачалися штрафні санкції на користь міста в разі поганої організації освітлення. Зокрема, за включення всього освітлення на 20 хв. пізніше домовленого з управою часу “Товариство” сплачувало штраф 25 руб. Електростанція в Житомирі запрацювала в серпні 1899 р. Її робота для органів громадського управління не була прибутковою. Навпаки, місто сплачувало агенству “Товариства” щороку за освітлення понад 9 тис. руб., а всі прибутки концесіонер забирав собі [5, с. 17].

На початку другого десятиліття ХХ ст. на Волині та Поділлі дещо активізується робота зі встановлення електричного освітлення. У ці роки новий вид освітлення запровадили у Вінниці, Проскуріві, Балті, Жмеринці, Рівному, Луцьку та Дубні. Лише в 1913 р. електрика увійшла в побут мешканців столиці Подільської губернії – Кам’янця-Подільського. Концесійні угоди на його проведення серед іншого передбачали право міських органів самоврядування визначати кількість установлених ліхтарів та розподілення годин їхнього горіння, а також указували на те, що все електричне устаткування належить місту й після закінчення дії договору має перейти йому у повній справності. Водночас підприємці отримували монопольне право на розширення та експлуатацію системи освітлення та збір плати за його використання, включно з грішми, асигнованими з міських скарбниць за освітлення вулиць. Так, Балта мала сплачувати по 110 руб. за кожен ліхтар щорічно [6, арк. 10-зв], тобто утримання одного електричного ліхтаря дорівнювало ціні приблизно 12 – 13 гасових. Але ефективність роботи електроліхтаря була вищою, ніж така ж кількість гасових, разом узятих. Можна стверджувати, що концесійні договори залишали міським думам право контролю за їх дотриманням підприємцями. Влаштування електричного освітлення давало змогу організувати й трамвайний транспорт. Проте до початку Першої світової війни трамвай на Волині та Поділлі мали лише Житомир і Вінниця.

Отже, для розвитку міського благоустрою вкрай важливим серед іншого була налагоджена робота електричного освітлення тощо. Для його впровадження органи міського громадського управління мали два шляхи – господарський та концесійний. Перший дозволяв місту розпоряджатися прибутками від підприємства (електростанції) та контролювати його експлуатаційні витрати. При другому ж таке право належало концесіонеру. Так, у Житомирі електричне освітлення (як і трамвай), передані підприємцям, ніякого прибутку місту не приносили.

Отже, справа освітлення вулиць міст наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. була завданням органів міського самоврядування. Проте стабільній постійній роботі з покращення цієї сфери благоустрою суттєво заважав дефіцит коштів, який був властивим для всіх міст Волинської та Подільської губерній. Тривалий час основним засобом для освітлення вулиць лишалися гасові ліхтарі, деякі міста не мали навіть їх. Лише на початку другого десятиліття ХХ ст. низка міст вводить в експлуатацію електричне освітлення, часто спираючись при цьому на приватну ініціативу.

Література:

1. *Державний архів Волинської області.* – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 868. – 19 арк.
2. *Прищепя О. П. Міста Волині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Прищепя Олена Петрівна.* – Рівне, 2003. – 228 с.

3. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАУК). – Ф. 442. – Оп. 665. – Спр. 310. – 928 арк.*
4. *Державний архів Рівненської області. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 12. – 535 арк.*
5. *Галаневич П. Є. Сто років Житомирським електричним станціям і мережам / П. Є. Галаневич – Житомир: Журфонд, 1996. – 96 с. – (Серія: історія підприємств Житомирщини; вип. 4).*
6. *ЦДІАУК. – Ф. 442. – Оп. 664. – Спр. 340. – 28 арк.*